

Els anys difícils...

(I)

Manel, Cinta i Maria
Suñé Mas amb la
seva mare Dolores
Mas, en una imatge
de retrat feta entre
els anys 1938-1939.
Fotografia de J. Lerin,
AIV – Col·lecció
Manel Sunyer Mas

Els anys difícils...

Records de la guerra

S'acostuma a dir que hom recorda més coses de la infantesa que de les d'abans-d'ahir, i crec que és veritat, perquè l'any 1936, quan jo tenia 4 anys, recordo puntualment que uns quants fanàtics van cremar l'església del poble: van fer-hi una gran foguera al mig del carrer i van llençar els sants, papers i estampes i, després, amb els bancs de fusta van calar foc dins de l'església i a la rectoria...i, és clar, es va cremar tot. Després, l'Ajuntament va fer carregar les runes en carros de trabuc i les van fer servir per fer la nova carretera de la Vila –l'actual-. Quan tot el solar va quedar lliure de runa, van començar a construir-hi un mercat al damunt; però, quan es feien els fonaments del mercat –que els feien a mà, a pic i pala-, van aparèixer moltes restes humanes, ossos i cadàvers del cementiri antic ¹. Aquests fets, que vàrem presenciar de petits, ens van impressionar molt.

Com si fos ara ..., recordo que durant la guerra, sonava la sirena de la foneria de la fàbrica Roca que anunciava perill de bombardeig imminent, i tothom fugia cap als refugis o cap al camp. Els refugis eren com coves o galeries excavades amb pic i pala per la gent del poble, als marges dels torrents i en la muntanya més propera..., encara ens en queden alguns vestigis actualment. S'havia d'anar al refugi, perquè quedar-se a casa era força arriscat: s'havien esfondrat dues o tres cases a causa de les bombes i, al poble, hi van haver desgràcies i morts. Quan èrem al refugi o al camp, als menuts, ens feien posar un branquilló a la boca, llarg com un cigarret, que s'havia

¹ **Nota de l'editor:** Fins a l'any 1868, en què es va construir l'actual Cementiri Municipal, al costat de l'ermita de Sales, el Cementiri Parroquial estava emplaçat al costat de l'església de Sant Joan, entre els actuals carrers de Sant Joan i de la Muntanya.

de mossegar perquè si queia una bomba a prop, l'ona expansiva ens podria foradar els timpans i, d'aquesta manera, no hi havia perill.

Els avions de bombardeig, que sortien de Mallorca cap a Barcelona, se'ls detectava aviat i, aleshores, sonava la sirena de la foneria. Aquesta sirena tenia diversos tocs: el primer toc era per a avisar els treballadors, que eren a casa seva, que faltaven vint minuts per a entrar a la feina a Can Roca; el segon toc, ja s'havia d'estar al peu de fàbrica i així a cada torn; però quan sonava un toc llarguíssim, tothom corria enfora de les seves cases, i al cap d'una estona, se sentia el soroll dels motors dels avions –zuum, zuuum...-, un so profund que, a poc a poc, s'hi acostava... I allò significava desgràcies, ferits i morts. Era enorme l'expectació i, alhora, un fet impactant. Recordo els grans reflectors –molt potents- que escrutaven el cel durant les nits que hi havia avions que bombardejaven Barcelona i el seu cinturó. Els reflectors eren situats a Montjuïc. En un moment determinat, l'enllumenat s'apagava arreu i els reflectors treballaven per detectar i il·luminar els avions enemics, perquè els morters i els fusells metralladors no els poguessin abatre. També recordo un combat d'avions de caça que es perseguien i es metrallaven mútuament, tot fent giragonses i esses pel cel, per sobre del mar i a prop de casa nostra, entre Montjuïc i el Prat. Un dels avions que sovint ens bombardejava va ser batejat amb el nom d'Isidro, perquè era un hidroavió, ja que rimaven tots dos noms. Sempre venia tot sol –deien que per mar - fins a prop de Barcelona; des d'allà anava surant damunt l'aigua, remolcat per una petita nau i, en arribar a prop de Barcelona, aixecava el vol i ens sorprenia a tots.

Un altre fet de la guerra succeí el 25 de gener de 1939. Quan entraven les forces de la legió al poble. Entre els joves i la mainada es va dir que, davant de la Torre Conillera, hi havia un o dos milicians morts. Ràpidament, hi vam anar una colla a veure-ho i, efectivament, en un dels costats de la carretera, just on comença el carrer de l'Hospital, hi havia un milicià estès en terra, mort d'un tret al pit. Portava una jaqueta de pell i unes bones botes; al cap d'una estona, alguns hi vàrem tornar i ja l'havien descalçat i gairebé despul·lat. L'endemà, van arribar els guanyadors al poble.

El milicià – deien que era italià - el van enterrar a prop d'on va morir, a cents metres més cap a Gavà. Més tard, les restes es van portar a la fossa comuna.

Recordo com i què menjava el veïnat durant la guerra i la postguerra. Els anys de guerra van ser fatals per a molta gent: les requisicions, l'escassetat, el pillatge, la por i les grans mancances, entre d'altres qüestions.

Hi havia dues guerres, la del front, on moria gent del veïnat, i l'altra, la del poble, la d'haver de donar de menjar als infants famolencs, fos el que fos i d'on fos. Recordo que els pagesos i els que tenien un hortet, encara podien omplir la panxa dues o tres vegades al dia; però, els veïns que no conreaven res, s'ho passaven molt malament. El poc pa que hi havia –si en podíem anomenar-lo així- era de farina de sègol o de blat de moro, negre, mal cuit i escàs: era el pa de racionament i no n'hi havia tots els dies.

El veïnat, per tal de menjar alguna cosa, bullia herbes, com ara lletsons, fonoll, bledes boscanes, verdulgues, garrofes collides a la muntanya i tota mena d'herbes que es crien al camp... amb tot, si es podia posar alguna patata a l'olla ja ens podíem anar a dormir contents i amb la panxa plena; de tall, n'hi posaven una arengada partida entre dos o un ou; o bé, cansalada o bacallà, si se'n podia comprar.

Als hortets i camps dels pagesos, s'hi conreaven patates –la gent famolenca, a les nits, desenterraven i es menjaven els talls de la llavor-, es consumien molts moniatos, carbasses, molt de blat de moro, mongetes del Ganxet, que s'havien de collir a mig secar i acabar-les d'assecar a casa, si no “volaven”; també, és clar, es plantaven moltes verdures, tant a l'estiu com a l'hivern, per poder-ne subsistir.

Les patates – ja ho diu una frase feta - són el pa dels pobres i, en aquells anys, suposaven la base dels pocs àpats que es feien; com també les farinetes de blat de moro, a les quals, si es podia, hom hi afegia una mica de farina de pèsols... estaven prou bones, amb una mica de bacallà i ceba. Curiosament, el bacallà era molt més assequible; els moniatos –fets o escalivats a la cendra - era, també, una menja habitual per a omplir-ne la panxa i, també, les farinetes de carbassa, encara que ja ho diu el refrany: “De carbassa, amb poca n'hi ha massa”, perquè amb aquestes farinetes, al cap d'una hora ja tornaves a tenir-ne gana.

De les verdures, no se'n llençava res... tot es posava a l'olla, amb dues patates i una arengada fregida –i partida per a dues persones-. Això, bàsicament, era el sopar de l'època per a molts veïns. Tot es bullia al foc de llenya i tothom havia d'anar a muntanya a buscar-ne.

Deixem la guerra..., si us sembla.

L'estraperlo

Recordo que l'any 1939, un cop acabada la guerra, va sorgir – com a tot arreu després d'una guerra - el mercat negre.

Molts veïns forçats per la fam i les mancances, van haver de fer d'estraperlistes, bàsicament amb queviures.

El Govern va inventar la fórmula del racionament dels productes bàsics, però el que donaven era tan poc que no ens arribava ni per a les dents... tanta era la fam en aquells dies. Aleshores, el veïnat s'havia d'espavilar. Els pagesos, amb penúries i molts sacrificis, produïen, a més d'altres productes, gra d'espiga: blat, ordi, panís..., que llavors era la base de l'alimentació per a l'home i per als animals domèstics; però, el Govern ho volia controlar tot per a benefici propi, com si d'un botí de guerra es tractés i, aleshores, van imposar arreu allò que en deien el *Cupo Forzoso*, és a dir, que tots els pagesos que conreaven la terra havien d'entregar a l'Estat, mitjançant l'*Hermandad de Labradores y Ganaderos*, un lot - aproximadament, entre un 5 i un 8 %, segons les províncies- del gra recollit. Com que s'hi feien trampes, òbviament, i perquè ningú no s'escapés van obligar-nos a entregar un percentatge per mujada conreada, encara que no fos de gra... ²

Recordo que n'hi havia que feien l'estraperlo per diners; altres, la majoria, per poder menjar. El mercat negre era evident i molt corrent. La gent del poble hi acudíem

²Nota de l'editor: Es tracta del *Decreto de Ordenación Triguera* i de creació del *Servicio Nacional del Trigo*, promulgat el 26 d'agost de 1937, en l'Espanya franquista i que, després de la guerra, es va estendre a totes les províncies de l'Estat, pel qual els pagesos havien de fer una aportació obligatòria de cereals panificables: "(...) base de la alimentación humana", que servia per abastar tot l'Estat.

sovint, entre ells, el meu pare i les meves germanes que, de tant en tant, anaven en tren fins a l'Aldea o Camarles, al Delta de l'Ebre, i d'allà a peu fins a la Cava, on compraven arròs que se'l ficaven dins d'unes armilles trucades, amb doble fons. Un cop l'armilla era plena, semblava un folre d'arròs, se la posaven a tocar la pell i, a sobre, la roba de vestir. D'aquesta manera, camuflaven cinc o sis quilos d'arròs cadascun; a més a més, duïen a la mà una bossa de roba, amb vuit o deu quilos més... Quantes peripècies havien de fer per amagar-se o esquivar la Guàrdia Civil... Si els enxampaven, els ho prenien, com a mínim la meitat de les bosses i, amb una mica de sort, l'arròs de les armilles se salvava; amb tot, si podien esquivar els esbirros del Govern, amb la venda de la meitat de la càrrega ja pagaven les despeses, i la resta per a la cuina de la família.

D'estraperlo, se'n feia amb molts productes i de moltes maneres... Fixeu-vos-hi, quan el tren, anomenat el "Valencià" passava pel nostre terme, entre les estacions de Gavà i el Prat, afluixava la velocitat, ja que el maquinista estava untat i així tothom es guanyava la vida.

Els estraperlistes –si se'ls pot anomenar així- eren gent que a voltes s'hi jugava la vida. Veureu, quan el tren afluixava la velocitat, n'aprofitaven per deixar caure-hi alguns saquets d'arròs o bots de pell mig plens d'oli, ran de via. S'hi col·locaven al primer graó del vagó, amb una mà a la barana, i amb l'altra deixaven caure els sacs a terra, en un indret prèviament convingut, on ja hi havia algun familiar que s'esperava, o bé un amic per tal de recollir-ne la preuada càrrega. Em ve a la memòria –era impressionant veure-ho- com alguns homes, valents i decidits que havien amagat sacs mig plens d'arròs als dipòsits de l'aigua dels serveis dels vagons, buits d'aigua, és clar, quan el tren arribava a l'indret convingut de Viladecans i a una velocitat d'uns 80 km/h, pujaven al sostre dels vagons i anaven saltant de vagó en vagó, amb un sac en cada braç, carregats per evitar els civils del tren; es jugaven la vida així: saltant de cara a la cua del tren; d'aquesta manera, en podien salvar 50 o 60 quilos d'arròs... Era una necessitat d'aquelles que originen les guerres.

La repressió

En acabada la guerra, el mateix any 1939, hi havia gent al veïnat que no eren pagesos, sinó treballadors a jornal, ja fossin paletes, jornalers al camp, o bé en una fàbrica; però, tenien o feien de pagès en un petit hort, gràcies al qual van poder menjar i pujar la família.

Doncs bé, en quells anys, necessitaven el diumenge per anar a treballar a l'hort, ja que era el seu dia lliure de la feina habitual, però, és clar, era el dia festiu i de precepte civil i religiós i, vés per on estava prohibit treballar, encara que fos al teu hort!

Recordo que el meu pare, com molts d'altres veïns, havia d'anar a l'hort a conrear i sembrar per tal de tenir menjar per a la casa. L'hort, sense exagerar-ne gens, havia estat la salvació per a moltes persones, també per a nosaltres. Doncs, bé, el meu pare, un d'aquells diumenges “festius”, va anar a l'hort per a sembrar unes patates i vet aquí que la Guàrdia Civil el va enxampar i, ràpidament, li van fer plegar i, com a càstig, li van fer beure per la força un gran got d'oli de ricí i, a més, van advertir-lo molt seriosament que si un altre dia festiu el trobaven treballant al camp, a més de la purga, el pelarien al zero.

Aquest fet de tallar els cabells a algú ja havia succeït al veïnat, a més d'un veí. Tot plegat, estaves mal vist per les forces guanyadores i salvadores de la pàtria... És evident, tots els càstigs eren pocs, perquè el veïnat havia de menjar i davant de la necessitat es continuava treballant l'hort, això sí, la dona vigilava i així s'evitaven ensurts. Calia fer-ne la feina, de pressa.

En aquells anys, era quasi obligat apuntar-se al *Frente de Juventudes de la Falange Española Tradicionalista y de las Jons*, o bé, fer-te de les *Juventudes de Acción Católica*, si així ho feies, tenies avantatges en tots els àmbits, si no, eres discriminat a l'hora de buscar feina o per a obtenir-ne productes de l'*Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*, per exemple.

(2)

Autoritats polítiques, militars, eclesiàstiques i societat civil en l'acte d'inauguració del monument a José Antonio Primo de Rivera, als Jardins de Can Modolell, el 12 de maig de 1957. Fotografia de Fernando Antiga, AIV – Fons Fernando Antiga Fontanals

Malgrat aquelles circumstàncies adverses, una bona part de persones del veïnat, acostumades a sofrir, vam prendre l'actitud –com va dir aquella famosa dona, Dolores Ibárruri, la Passionària-: “Val més morir dempeus, que malviure agenollat”. Aquest posicionament, de no fer cas al feixisme, ens ha portat, finalment, a la llibertat.

El racionament

En acabar la guerra, poques o cap nació democràtica va voler tenir tractes o intercanvis comercials de cap mena amb el govern d'Espanya; aquest fet va comportar que moltes matèries primeres no es trobessin, com per exemple, algunes d'alimentació. Aleshores, el Govern va haver de fer jocs a tres bandes, de nació en nació per tal de fer arribar queviures a casa nostra, alguns no en teníem: cafè, sucre, tabac, xocolata, bacallà, sabó, etc., i d'altres similars, productes que a poc a poc van començar a produir els pagesos. En aquella postguerra es van inventar la *cartilla de racionamiento* i, des de l'any 1939 fins al 1952, aproximadament, a cada família del veïnat se'ls va entregar aquella mena de llibreta on hi havia tiquets o cupons per a cada membre de la família. Un dia a la setmana hi havia racionament, aquest era anunciat en una pissarra a les botigues mateixes i deia, per exemple: demà hi haurà sucre, cigrons, bacallà... gairebé sempre només tres coses.

Cada setmana, les mestresses de casa hi anaven i entregaven els cupons corresponents i pagaven una mòdica quantitat –menys que al mercat negre- i s'emportaven els productes a casa. Els homes més grans de 18 anys també tenien la cartilla, però de racionament de tabac; també calia lliurar als estancs els corresponents cupons i, a canvi, et lliuraven un paquet de tabac picat de la *Tabacalera Española* per a cargolar i fer-se'n cigarretes. Hi havia qui no era fumador i també el recollia, i després el venia al mercat negre o el canviava per aliments.

En aquell temps, gairebé tots els homes fumaven. Les dones, cap, perquè era un fet molt mal vist, llevat de les dones de vida “fàcil”.

Recordo que alguns homes, a qui se'ls havia acabat el tabac, trituraven fulles de patatera i ben seques se les fumaven; altres, sembraven tabaques al camp, d'amagat..., però, també hi havia qui les buscava per a robar-les... I és que era, com es deia aleshores, “material de guerra”.

En aquell temps, la gent celebrava molt les festes “grans”, amb més il·lusió... i és que abans, en parlar del bacallà del racionament, m'ha vingut a la memòria el costum que molts veïns tenien, pel dijous i divendres sants, de fer dejuni de carn. La meva mare, com tantes mestresses del veïnat, cuinaven aquells dies de Quaresma –amb el bacallà racionat- un bon àpat de bacallà amb patates, panses i ous durs, que és una menja molt bona i de molta tradició; a casa, encara la fem avui dia.

En temps de guerra i de postguerra, hi havia alguns pagesos que a l'eixida de casa seva, i en lloc amagat, es van fer un petit forn de llenya i es molien el blat que collien: pastar farina i coure-la estava totalment prohibit, però alguns ho feien, encara que fos arriscat... Amb el racionament, alguna vegada, també ens tocava pa, però era moreno, fet de farina de sègol i de blat de moro, barrejades...

Aquell pa avui dia seria immenjable, ni els gossos afamats se'ls menjarien, però, llavors era prou bo. Les mestresses d'edat d'aquell temps sabien cuinar molt bé, aprofitaven i combinaven els pocs ingredients de manera realment sàvia, però, és clar, no hi havia gran cosa amb què cuinar.

Per Nadal, Sant Josep, Pasqua Florida i les festes majors, a mesura que anaven passant els anys i ens allunyàvem de la guerra, les circumstàncies milloràven... si hi havia aviram a l'eixida, amb unes prunes seques, pinyons i ametlles, cuinàvem els pollastres de pota blava, oques i paons, o bé ànecs muts o xerraires, cuinats amb peres picones – ideals per a fer-les amb els ànecs -... Doncs, bé, aquelles menges eren fantàstiques per a treure el ventre de pena! Fins els fums i l'olor ens alimentava en aquella època!

El bosc i la llenya

Recordo que, just després de la Guerra d'Espanya, durant els anys difícils de la gana i les necessitats, el jovent i la mainada anàvem a muntanya a cercar llenya. Omplíem un sac amb tot el que hi trobàvem: pinyes petites, branquillons, tronquets... tan just era el que quedava a la muntanya. Per poder coure una olla de farinetes, a vegades de carbassa, per escalfar-nos la panxa havíem de fer-ho així.

A voltes, passava pel poble un dels germans del Forn de Begues, amb un carro tirat per un cavallet que anava carregat de costals o feixos de llenya de pi per a vendre'ls; el seu preu era d'una pesseta... i, és clar, era més barat anar al Bosc de Can Bori, a Sant Climent, a arregar-ne pinyetes.

En aquells anys de guerra, just acabada, i a causa de l'ús desmesurat de la fusta dels arbres del bosc per a coure el menjar i escalfar-se, a les muntanyes de l'entorn es van arribar a pelar molts arbres, perquè tant els brucs, coscolls, ginesteres... s'arrencaven de soca-rel i la resta d'arbres eren esporgats a consciència... Als nostres boscos era impossible que es calés foc, perquè n'estaven ben pelats. Encara sort que en aquell temps, hi havia molts arbres fruiters que també, en podar-los, oferien llenya per a cuinar i per a escalfar-nos el cos.

En aquells anys en què jo era joenet, quan plovia – sovint a l'hivern -, els pagesos no hi anaven al camp; aleshores, se sentia pel poble, dins de moltes eixides i porxos, uns cops: “cloc, cloc...” era el soroll que els vilatans feien amb la llenya quan estellaven soques amb la maça i amb els tascons... Els arbres, morts o no, s'arrencaven de soca-rel; de les soques, se'n feien estelles per al foc de les llars. En aquell temps, la llenya era un producte molt valuós... Les soques s'esquerdaven amb els tascons que s'introduïen per les clivelles de les soques dels arbres, i amb la maça es donaven els cops oportuns per a esberlar la fusta. D'aquesta manera, t'escalfaves dues vegades: la primera, mentre estellaves les soques i la segona, mentre t'escalfaves al foc. Les estelles eren imprescindibles per fer la matança del porc, per exemple.

(3)

Autoritats municipals, a la plaça de la Vila, després de la inauguració del col·legi Àngela Roca, el 8 de setembre de 1958. Fotografia de Fernando Antiga, AIV – Fons Fernando Antiga Fontanals